

AKTUALIZACIJSKO ŠIRJENJE/OŽENJE POMENJA USTALJENEGA BESEDJA KOT ODRAZ BESEDILNE RAZLIČNOFUNKCIJSKOSTI

Prispevek predstavlja premosorazmerno različnofunkcijsko širitev besedil in besedja, zato je poleg novonastalih leksemov zelo navadna širitev ali ožitev pomenja že ustaljenega besedja oz. leksemov. Besedilni pristop s pomensko širitvijo in ožitvijo leksemov je predstavljen z vidika pridobivanja novih pomenov po metonimični ali metaforični poti, z vidika novih potencialnih besednozveznih in tvorjenih pomenov; vzporedna procesa sta še terminologizacija in determinologizacija aktualnega besedja.

opomenjanje, poimenovanje, besedilni tipi, metonimizacija/metaforizacija, /de/terminologizacija

This paper presents the multifunctional expansion of texts and lexis; in addition to the emergence of new lexemes, the semantic expansion or reduction of established lexemes is quite common. A textual approach to the semantic expansion and reduction of lexemes is presented from the perspective of metonymical or metaphoric acquisition of new meanings, as well as from the perspective of new potential collocational or compound meanings; two other processes parallel in character are those of terminologization and determinologization of topical lexis.

semantification, naming, text types, metonymization/metaphorization, /de/terminologization

0 Vzájemna povezanost besedilne tipologije in pomenskosti besedja¹

Opredelevanje besedja z vidikov strokovnosti oz. nestrokovnosti/splošnosti, stilne zaznamovanosti/nezaznamovanosti pomenja problemsko opozarja na nujnost funkcionalnega označevanja, ki je natančno in zato čimbolj povedno. Oznake zvrstnosti tipa *publ(icistično)*, *umet(nostno)* so navadno presplošne in zato predvsem premalo sporočilne. Še najmanj problematična je bazična in izhodiščna delitev besedil na dva tradicionalna prenosnika (pisnega in govornega), pridružuje se jima še elektronski prenosnik; posebno za nas pa je pomenljivo, da se zadrege pri izbiranju med poimenovanji za tradicionalne jezikovne zvrsti in poimenovanji za

¹Z vidika obravnavanega širjenja/oženja pomenja in s tem povezanega problema leksikalizacije oz. medleksemskih razmerij sta namenoma nevtralnoma uporabljana pojma beseda in besedje kot zgradbeno-pomenska enota/sestavina oz. kot množica zgradbeno-pomenskih enot/sestavin, ki glede na pomenske meje/zamejitve/omejitve tvorijo eno- ali večbesedne lekseme.

besedilne tipe, povzetimi iz anglo-ameriškega okolja, kažejo pri Čehih, od katerih smo Slovenci povzeli uveljavljeno zvrstno delitev (Gorjanc 2002: 56–57).

Korpusno jezikoslovje z obravnavo konkretnih besedil posredno opozarja na splošnozvrstno nezmožnost opredelitve besedja in s tem hkrati na nujnost prehoda od presplošne in zato premalo uporabnostno konkretne zvrstnosti k zvrstni tipologiji konkretnih besedil, ko lahko govorimo o konkretnih tipih besedil s specifičnim besedjem in skladijskopomensko rabo. V zvezi s korpusi in elektronskimi zbirkami z besedilnimi vzorci (ki so cela ali delna besedila) se govori o naborih oznak glede na specifično besedilnih tipov (Gorjanc 2002: 11, 22, 24). Velika prednost referenčnih elektronskih besedilnih zbirk je tudi možnost predstavitve različnostopenjske vzajemne skladijskopomenske vrednostne povezave med določenimi besedami (to so stopenjski prehodi med prostimi in stalnimi zvezami) v določenih tipih besedil.

Soodvisno razmerje med tipi besedil in besedjem se izraža v premosorazmerni različnofunkcijski širitvi besedil in besedja, zato je poleg novonastalih leksemov zelo navadna širitev ali ožitev pomenja že ustaljenega besedja oz. leksemov.

Za posplošen prikaz pomenskoširitvenih oz. -oživitvenih teženj (že) znanega in ustaljenega besedja so bili upoštevani priložnostni izpisi iz različnih socialnofunkcijskih pisnih virov od začetka devetdesetih let naprej, primerjalno pa je bilo dodano še najnovjše besedje predvsem iz dnevne družbeno- in političnoangažirane publicistike in strokovne literature.² Pisna in elektronska informativno-didaktična besedila različnih tipov iz različnih časopisov in revij vključujejo tudi poljudnostrokovna oz. poljudnoznanstvena besedila, tako z družboslovnega kot naravoslovnotehničnega področja.

Pri obravnavi se prepletata in vzajemno dopolnjujeta (1) pomenski prepoznavalno-razlagalno-poimenovalni (semaziološko-onomaziološki) vidik (z upoštevanjem metonimije v smislu logično odvisnostnega razmerja in metafore v smislu lastnostne oz. podobnostne povezave) z /de/terminologizacijo in (2) poudarjeni skladijskobesedotvorni vidik s posledično normativno-stilno obravnavo.

1 Besedilni pristop s pomensko širitvijo in ožitvijo leksemov

Pomenska širitev in ožitev leksemov vključuje semaziološko oz. ponovno prepoznavalno-razlagalno stopnjo, ki znotraj (leksemskih) izrazov išče in odkriva (še) neaktualizirane vsebinske lastnosti oz. pomenske sestavine in jih prek začetne

² Poleg elektronskih korpusov Fida in Nova beseda so upoštevani tudi izpisi (pregledanih je bilo približno 145 tisoč izpisov, nabranih po paberkovalni metodi) iz obdobja 1990–2000, shranjeni v listkovni kartoteki na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani. Iz dnevne družbeno- in političnoangažirane publicistike so upoštevani *Delo*, *Slovenske novice*, *Mladina*, *Nova revija*, *Naša žena*, *Dnevnik*, *Zdravje*, *Delničar*, *Vzajemnost*, *Moj mali svet* in priloge *Dom*, *Polet*, *Ona* in *Vikend* (številke za leti 2001 in 2002), iz strokovne literature pa sem izbrala *Slavistično revijo* (2000, 2001, 2002), *Jezikoslovne zapiske* (2000, 2001), *Proteus* (2001), *Priročnik Steve* (H. Muren, Ljubljana, 1989) in *Pojmovnik računalniških komunikacij* (S. Simič, Ljubljana, 1993).

stilne metaforične rabe (leksikalizirana stilna vloga v besedilu) oblikuje v nove metaforične pomene ali pa nekdanj aktualne vsebinske lastnosti denotata zaradi nerabe enostavno ukinja,³ npr. uporaba besede *vprega* (nadomešča jo *vleka* z *vlečnimi napravami* in *priključki*) se zaradi pomanjkanja vprežne živine zmanjšuje, *vpregati* in *vpreganje* pa je aktualno živo v stilni metaforični rabi *vpregati ljudi v delo* ali *prekomerno vpreganje ljudi v delo*, iz rabe je izginila beseda *obujeklobujka* kot 'kos blaga za ovijanje stopala' oz. se bo omenjala samo še v specializiranejših (npr. etnoloških) besedilih, podobno velja za *perišče* kot 'kraj/prostor, kjer se pere' v zvezah *vaško perišče*, *napajališče in perišče*, aktualizacija istega pomena je možna v zvezah kot *Pralnica avtomobilov ima dve perišči*; tudi *muhovnik/muhalnik* kot 'priprava za odganjanje in pobijanje muh' ni ravno pogosto v rabi, ker ga je nadomestil *muholovec* 'lepljiva priprava za lovljenje muh', *mernik* kot 'prostorninska mera' je zelo redko v rabi, nekoliko več je prenese rabe tipa *cel mernik skrbi problemov*, še največ pa v nazivni vlogi oddaje *TVMernik/Mernik* (v zvezi z lastnoimenskim fondom je zanimivo omeniti še najbolj zanesljivo trajnejšo rabo priimka *Mernik*), podobno se izhodiščni pomen zaradi spremenjene namenskosti metonimično premakne pri *perilniku* v zvezah *igralec na perilnik* in metaforično v *Cesta je kot starinski perilnik*, namenskost se spreminja tudi pri *postreščku* – postajnega postreščka ni več, ostaja *hotelski postrešček* in beseda se oživlja z novo vlogo v pomenu 'dostavljalca' v zvezah kot *Postrešček na vlak* je *vozil zvrhan voziček*, *Postrešček je dostavil štiri kartone pic* ipd. Podobno je z besedo *sluga*, ki izgublja izhodiščno-pomensko rabo, tudi že deloma pomenskopremaknjeno v zvezah *sodni sluga* ali *častniški sluga* in preneseno v *politik kot sluga*, *sluga nekdanjega režima* in preneseno aktualizirano v *Digitalni sluga razvršča in filtrira določene klice* ipd. Na aktualizirano skladiškopomensko rabo *tiskarja* opozarjajo zveze kot *Tiskar je s pomočjo računalniške tehnike spretno kopiral žige in druge znake*, *tisk* in *tiskovina* sta aktualizirana v zvezah *digitalni tisk*, *digitalizirana tiskovina*, *odpreti okno Tiskovina* ipd. V razmerju *pečat* : *žig* so se vloge razdelile – *pečat* je ohranil predvsem abstraktni pomen v smislu *pustiti svoj pečat v svetu*, *vtisniti pečat spomina*, *dobili eldeesovski pečat*, *nadetilnositi pečat ekskluzivnosti* nasproti konkretnemu pomenu *žiga* v *žig strogo zaupno*, *poštni žig*, *žig pristojnega organa*, pri npr. *kazalcu* in *kazalki* pa se je raba pogostnostno prevesila v preneseni oz. terminologizirani pomen, npr. *kazalec gospodarskih zmožnosti*, *kazalec zdravstvenega stanja*, *kazalec kakovosti/zaupanja*, *delovni spletni kazalec* v *Wordovem dokumentu*, *miškin kazalec* / *kazalec miške/miši*, *Kazalec se spremeni v roko*, *slovarska kazalka*, *Kazalka utripa*, *Kazalka se prikaže*, *Kazalka se spremeni v*

³ Z leksikološkega in jezikoslovnoizrazijskega vidika je v prid čimbolj razčiščenih pojmovanj in razmerij med pojmi potrebno povzeti opredelitve A. Vidovič Muhe (2000: 143): »V našem razmišljanju ostajamo v okviru leksikalizirane metafore, kar pomeni, da ima metaforični pomen načeloma vlogo zapolnitve poimenovalne praznine v zvezi z določenim denotatom; to velja dosledno za terminološko metaforo, do določene mere pa tudi za njeno leksikalizirano stilno vlogo – metafore zunaj terminologije. [...] Ko se metafora uporablja za zapolnitev praznega mesta v slovarju, jo M. Black označuje kot ugasnjeno, neaktivno, mrtvo glede na aktivno, vitalno, ki jo označuje močna (besedilna) stilna vloga (1986: 154)«.

dvojno puščico ipd., in spodrinila izhodiščni pomen, npr. *naperiti kazalec proti komulčemu, sekundni/minutni kazalec, kazalka na števcul/tehtnici*, samo abstraktni pomen pa ohranjata *kazalnik* in *kazatelj* v zvezah tipa *kazalnik/kazatelj rasti proizvodnje* ipd. Nova aktualna predmetnost/pojavnost lahko v začetni fazi spodbudi oz. pomensko motivira izrazijsko že ustaljene lekseme z možnostjo novega/dopolnjujočega opomenjanja/opomenjenja – na novo opomenjen izraz se v nadaljevanju pomensko osamosvoji oz. demotivira in ostane samo na ravni enakoizraznic (homonimov), npr. *miška, strežnik, brisalka*. Besedilni pristop je predstavljen z vidika (1) pridobivanja novih pomenov (posredno izstopa tudi funkcijska živost in prožnost posameznih strok, v zadnjih desetletjih razvoj računalništva): (1.1) po pretežno metaforični poti (metonimični pomenski prenosi so (primerjalno) zelo redki),⁴ ko se povezovalne vsebinske lastnosti oz. pomenske sestavine leksikalizirajo oz. uslovirajo v metaforični pomen, npr. *brisalka* (prevlada 'tipka' nad 'krpo'), *nabiralnik, izhod, vhod, okno, piratizirati (programe), zapeči (na cede), cveteti (asfalt)* (nasproti metonimičnemu razmerju *cveteti (morje)*), *prostituirati se (industriji), prati (denar), stornirati (umetnike, žarg.)*, *rolati (proslavel/glasbo : med kraji (žarg.))*, *zbrisati (konkurenci, pog. knj.)*, (1.2) po poti prepoznavanja in novega oz. dodatnega /neodvisnega/ opomenjenja in poimenovanja nove aktualne predmetnosti/pojavnosti z izrazi, ki so že del splošne zavesti (pomensko (že) demotivirane enakoizraznice), npr. *strežnik, iskalnik, brisalka* ('tipka'), *kresnik* ('nagrada'), *fazan/fazanka* ('novinec/novinka'), *boksar/ka* ('pasma'), in z vidika (2) novih potencialnih besednozveznih (glede na različno stopnjo pomenske trdnosti oz. pomenske zlitosti ali tudi stopnjo pomenske asociacije prevladujejo skupi, sledijo sklopi in sestave; Vidovič Muha 2000: 27)⁵ in tvorjenih pomenov, kjer so nove pomenskosestavinske kombinacije, ki posledično povzročajo različno stopnjo leksikalizacije, še najbolj eksplicitno izražene, npr. *azilni dom, pisemska bomba, elektronski denar, snežna deska, medijski linč, bankomatski mrk, črna luknja* (astr.),

⁴ Pojma metaforizacija in metonimizacija sta mišljena v strogo leksikološkem smislu različnih načinov razvrščanja in kombiniranja razpoložljivih pomenskih sestavin – kot leksikalna oz. leksikalizirana metafora in metonimija, ki sta slovarski enoti, in ne enoti besedila. Pri nas na ločevanje med leksikalizirano (terminološko) metaforo v predvsem poimenovalni vlogi in (neterminološko) metaforo v besedilni stilni vlogi eksplicitno opozarja in povzete možnosti oz. razlage tudi komentira A. Vidovič Muha (2000: 143). Sicer pa besedilni pristop v smislu upoštevanja vseh možnih tipov besedil in z njimi soodvisno povezane ustrezne skladijskopomenske (terminološke ali neterminološke) rabe besed zrelativizira tudi merila rabe prenesenih pomenov (tako metonimičnih kot metaforičnih). Več ko je na voljo različnih tipov besedil, bolj se potrjuje, da je različne leksemse prenesene pomene od stilno različne prenesene rabe smiselno ločevati samo znotraj konkretnih besedil oz. v okvirih posameznih tipov besedil. Samo v konkretnih besedilih se razčistijo in so jasna razmerja med splošnimi/pomensko nezaznamovanimi izrazi in strokovnimi izrazi, med metaforičnimi/metonimičnimi pomeni z ustreznimi poimenovanji in (samo) stilno zaznamovano metaforično/metonimično rabo. Podobno problemsko, predvsem z vidika jezikoslovne terminologije, o uporabi metafore oz. metaforizacije in metonimizacije v jezikoslovju razmišlja F. Čermák (1997: 184; 2001: 4–5, 11).

⁵ V zvezi z določanjem stopenj spremenljivosti pomenskosestavinske zgradbe podstavnih prvin v večbesednih leksemih se zaradi poenotenega problemskega razpravljanja držimo delitve, ki jo je v slovenščino prenesel J. Toporišič (1973/74: 273–279).

topla greda (meteor.), *računalniški deskar/črv/hrošč*, *digitalni fotoaparatus* > *digitalec*, *bolšjak*, *demoposnetek*, *multikino*, *femidom*, *biovreme*, *pristopnina*, *avtodvigalo*, *avtošport* ipd. Aktualizacijska metaforičnost povedkove rabe tipa *biti druga liga*, *biti zakon* pa je šele prehod k popolni leksikalizaciji metaforičnega pomena (Vidovič Muha 2000: 148).

Del pomensko-slovnicih sprememb so tudi procesi terminologizacije (poimenovanje posebnega malo-/ne-znanega s /splošno/znanim oz. navadnim izrazom) in determinologizacije (posplošeno/širše prepoznavanje denotata in poimenovalno širjenje pojmovnega oz. pomenskega polja) aktualnega besedja delujejo v smislu pomenske specializacije ali posploševanja dela besedja – v smer pomenskega oženja gredo zveze *razkisarovati tla* (agr.), *zmehčati vodo* (kem.), *preobremenjevati motor* (teh.), v smer pomenskega širjenja pa *stabilizirati napetost* (elektr.) / *snov* (kem.) / *politične razmere* (publ.), včasih je bilo *obročkanje* (*obročkati*) predvsem domena ptičjeslovcev, ki *so obročkali npr. ptice selivke*, sedaj pa *si mladina da obročkati npr. jezik*, *nos* ipd.; determinologizacija je najočitnejša pri *absorbirati*, *akumulirati*, *nevtralizirati*, *blokirati* ipd.

Na pomenske spremembe že ustaljenega in splošnouporabljanega besedja je potrebno opozarjati tudi z normativno-stilskega vidika.

1.1 Pridobivanje pomenov z metonimizacijo in metaforizacijo

Pomenski prenos, bolj kot metonimično razmerje bližine še zlasti podobnostno razmerje metaforizacije zaradi svoje izvorne asociativne odprtosti daje temeljne možnosti za pomensko osamosvojitvev oz. novo leksikalizacijo, npr. *lisica* > *lisice* (za *kaznjence*) / (*avtomobilske*) *lisice*, podobno je z besednimi zvezami tipa *črna luknja*, *topla greda*. V procesu leksikalizacije so ključne hierarhične vloge določenih vsebinskih lastnosti v predstavah o določeni predmetnosti/pojmovnosti – od prepoznavanja in /ne/upoštevanja vseh ali samo nekaterih (povezovalnih) vsebinskih lastnosti je odvisno nadaljnje opomenjanje in posledično širjenje poimenovanja. V proces metaforizacije so že vstopile tudi novejšje besede, npr. *barbika* z izhodiščnim pomenom 'igrača, ki predstavlja dekle, žensko' se že preneseno uporablja v zvezah kot *Ta politik je barbika* ipd.

Povedna so tudi pogostnostna razmerja rabe istega metonimičnega oz. metaforičnega pomena določenega leksema kot termina v strokovnih besedilih (terminologizacija in širša terminologizacija) nasproti rabi v splošnosporazumevalnih besedilih (lahko tudi v procesu determinologizacije).

Novi pomeni postopoma nadvladujejo že znane/ustaljene pomene in vsaj pri nekaterih novonastalih pomenih prihaja z vidika izhodiščnih/znanih pomenov ne samo do leksikalizacije ampak tudi že do postopne pomenske demotivacije (tj. do ukinjanja možnih povezovalnih pomenskih sestavin), npr. *strežnik*, *iskalnik* (prevladuje računalniški pomen), *brisalka* (prevladuje 'tipka' nad 'krpo'; prevladuje že pri glagolu *brisati* računalniški pomen) nasproti npr. *nabiralnik* (še vedno prevladuje osnovni ustaljeni pomen); medtem ko pri besedi *kresnik* (pomen 'nagrada' že

pogostnostno prevladuje nad 'krompirjem') lahko govorimo samo še o enako-izraznicah. Zelo pogosta in razširjena raba besed kot *okno/vhod/izhod/izbira* kljub še vedno močni prevladi osnovnih pomenov omogoča vzpostavitev veliko povezovalnih vsebinskih lastnosti, ki se opomenijo v nove/dodane pomenske sestavine in omogočajo metaforično rabo kot *okno v svet*, *izhod iz krize* in leksikalizacijo v (metaforične) specializirane pomene: za *okno* 'največja količina podatkov, ki jih lahko sprejemnik sprejme v danem trenutku'; *pogovorno okno* 'okno, v katerem uporabnik programu posreduje podatke'; *sporočilno okno* 'okno, v katerem program obvešča o določenem stanju'; *programsko okno* : *opozorilno okno* : *poslovenjeno okno*, *povezovalno okno*, *menijsko okno*, *časovno okno* 'časovni interval; osnovna enota okvira pri digitalnem prenosu s časovnim multipleksom', *pomikano okno*, *dršno okno*, *izbirno okno*, ki posledično dajejo specifične terminološke zveze kot *odpreti pogovorno okno* : *skrčiti/stisniti/razpreti okno* (v zvezi s tem *Minimized okno* / *minimizirano okno*, *Maximized okno*); za *vhod/izhod*: *tipkal/gumb vhod/izhod*; *tipka Izhod* 'ubežnica; tipka, ki omogoči uporabniku spreminjanje delovanja računalnika'; *nadomestni vhod*, *vzporedni vhod* – *zaporedni izhod*, *serijski vhod/izhod*, *datotečni vhod/izhod*; za *izbira* *pojavná izbira* 'dvižni meni', *meni Izbira/Izbor* 'izvlečni meni', *pogovorno okno Izbira*, *potezna izbira* ipd.

1.1.1 Metaforična oživitvev/aktualizacija znanih leksemov

Pri zelo intezivni in zvrstno-stilno oz. besedilno raznoliki rabi je tudi večja možnost aktualiziranih nenavadnih sopojavitev besed, ki naj bi predvsem ustrezno sporočilno učinkovale. Tako npr. določena pomenskoscledenjska oz. (glede na izhodiščni pomen) metaforična raba glagola *zbrisati* v zvezah *zbrisati človeštvo z Zemlje*, *zbrisati Goli otok z zgodovinskega/političnega zemljevida*, *zbrisati sorodstvene vezi*, *zbrisati avtonomijo*, *zbrisati stranko s političnega prizorišča*, *zbrisati konkurenco* s poudarjeno pomensko sestavino 'ukinjanja' vzpostavi vzajemno vsebinsko in predstavno povezavo med besedama; po metaforični poimenovalno-zapolnitveni poti dobi *zapeči* s poudarjanjem/aktualiziranjem povezovalne pomenske sestavine 'utrditve' v zvezah *zapeči v glasbeni CD*, *zapeči na CD plošče*, *zapeči numeriko v čipe* terminološki pomen. Metonimično bližinsko razmerje z glagolom *cveti* se ohranja v terminoloških zvezah *Morje cveti* nasproti metaforični rabi, ki glede na priložnostno besedilo poudari/aktualizira določeno vsebinsko lastnost, npr. 'razvijati/širiti se' v *Korupcija cveti* in 'biti načet/poškodovan' v *Asfalt cveti*.

Metaforične terminološke zveze (pretežno sklopi) pogosto nastopajo v aktualizirani metaforični rabi: *črna luknja v proračunski vreči*, *denacionalizacijska črna luknja*, *Slovenske železnice so ena največjih črnih lukenj slovenskega gospodarstva*, *črna luknja v zakonu*, *To državo so označili za črno luknjo*; *Cerkvena organizacija je pomenila toplo gredo naše državnosti*, *Nacionalna navdušenost nas bo zaprla v klavstrofobično toplo gredo* ipd.

Pri nekaterih metaforičnih zvezah (navadno kot sklopih) se kot žive/aktualne izkazujejo vse oblikoslovnoskladenjske različice, npr. *So ga medijsko linčali, Bil je medijsko linčan, Zakon je deležen medijskega linča.*

1.1.1.1 Povedkova raba

Metaforičnost se skladenjskopomensko in v smislu spremenjene pomensko-sustavinske uporabljanosti besed najbolj jasno izraža v povedkovi rabi tipa *biti druga liga, biti zakon, biti čist/zadet, biti bolano* ipd.

Navadno se uporabljajo v povedku besede, ki izražajo predvsem lastnosti in dejavnosti, npr. *ihta* v *Ta človek je prava ihta*, podobno še *trma*; z izgubo spola in pregibnosti je povedkova raba tipična za (a) zmerljivke tipa *baraba, pizda, mona, kurba* ipd. in za (b) nepregibno uporabljane žargonizme ali slengizme *Ostalo je druga liga, Golf je moda, Golf je zakon, Mobilni telefoni so res špon*. Npr. v primeru *biti odštekan* metaforični pomen zabiše izglagolsko motivacijo.

1.2 Opomenjanje in poimenovanje

Za živi jezikovni razvoj je tipično prepoznavanje novega oz. dodatnega /neodvisnega/ opomenjenja in poimenovanja nove aktualne predmetnosti/pojavnosti z izrazi, ki so že del splošne zavesti.

Tipične in pogoste na novo opomenjene oz. leksikalizirane besede so npr. *boksar, kraševac* ('vrsta psa'), *kresnik* ('literarna nagrada'), *fazan/fazanka* ('novinec/novinka'), *jutranjik* ('napovedovalec'), *mesečnik* ('kdor prodaja mesečne nalepke'), *metuljček* ('vrsta testenin'), *ježek* ('medsebojno sprijemljiva našitka na obleki/obutvi, ki nadomeščata gumbnico, zadrigo, vezalke'), *glavniček* ('vlomilsko orodje'), *lunica* ('priprava za sekljanje zelenjave'), *maček* ('orodje za beljenje'), *miška/miš* ('vhodna enota računalnika za izbiro ukazov na zaslonu'), *brisalka* ('tipka na računalniku'), *mreža/okno/vhod/izhod* ('v računalništvu'), *krmilnik/krmilka* (rač. *krmilnik dogodka/dogodkov* : *dogodkovni krmilnik; mrežni/video/ grafični/kartični vhodni/izhodni krmilnik; krmilnik diska/disketnika*), *tolminec* (tudi 'sir' poleg 'nož' in 'krompir') ipd.

Tipična primera dodatnega (neodvisnega) opomenjenja in poimenovanja nove aktualne predmetnosti/pojavnosti sta npr. izraza *strežnik, iskalnik* z absolutno prevladujočo uporabo v računalništvu. Neodvisno opomenjanje določene predmetnosti/pojavnosti posredno dokazuje tudi bogato razvit besednozvezni sistem: *e-poštni strežnik, javni strežnik, centralni strežnik, domači strežnik, internetski/internetni/internetov/internet strežnik, intranetov strežnik, lokalni strežnik, podatkovni strežnik, mednarodni strežnik, omrežni/mrežni strežnik, spletni strežnik, imenski strežnik, seznamski strežnik, avtomatizacijski strežnik, procesni strežnik, datotečni strežnik, sistemski strežnik, digitalni strežnik, komercialni strežnik, informacijski strežnik, klicni strežnik, brskalni strežnik, pomožni strežnik, prijavitni strežnik, varnostni strežnik, državni strežnik, vladni strežnik, arhivski strežnik; glavni spletni iskalnik, personificirani iskalnik, okenški iskalnik po internetu,*

iskalnik na internetu, kombinirani iskalnik, mrežni iskalnik, aktivni iskalnik, kategorični iskalnik, prijazen/prijeten/priljubljen/popularen iskalnik, računalniški iskalnik, standardni iskalnik, iskalnik datotek ipd.

1.3 Terminologizacija in determinologizacija aktualnega besedja

Glede na jezikovno rabo, metonimične in metaforične zmožnosti in na razvojno širjenje funkcijskosti jezika pa se zdi, da tako terminologizacija kot determinologizacija spodbujata širšo terminološko rabo – terminološka raba se navezuje predvsem na rabo v določenih strokovnih besedilih in tudi na širitev terminološke rabe že uveljavljenega termina na druga strokovna področja (širša terminologizacija),⁶ medtem ko je determinologizacija tu razumljena v smislu pomenskega posploševanja izhodiščnega termina v t. i. poltermin⁷ z uporabo v bolj splošnosporazumevalnih in nespecializiranih besedilih.⁸ Zelo slikovit zgled prenosa terminov v splošnosporazumevalno rabo je, ko npr. strokovnjak sestavi vabilo na izlet in v njem nezavedno uporabi nekaj terminov, ki v splošnosporazumevalnem besedilu pridobijo tudi širši/splošnejši pomen – npr. veterinar (kirurg) napiše vabilo oz. obvestilo: »[...] Sredi vzpona na Stari Hrastnik pri rampi je postajališče in *izstopišče* za potnike [...] tam je pred glavnim *razcepiščem* (cesta v levo in navzgor na Kal, druga navzdol proti Dolu) odcep makadamske ceste do kamnoloma desno [...]«⁹

Prikaz aktualne rabe v slovenskih družboslovnih in tehniških besedilih nakazuje smernice nadaljnje /de/terminologizacije besedja (z upoštevanom tvorjenostjo) v slovenščini. V zvezi s pojmom *širša terminologizacija* pa je v naši jezikoslovni literaturi eksplicitno poudarjeno, da enopomenskost termina velja za področje ene stroke, da pa se termini, nastali po metaforični in metonimični poti, iz splošnih neterminoloških pomenov lahko pojavljajo v različnih nesorodnih strokah (Vidovič Muha 2000: 117).

1.3.1 Med terminologizacijo in determinologizacijo

Do neke stopnje so se z dodanim metaforičnim pomenom terminologizirale besede kot *okno*, *izhod/vhod*, *brisalka*, *nabiralnik* ipd., v nekaterih primerih kot *črna luknja* (astronomski pomen), *topla greda* (meteorološki pomen), kjer je termi-

⁶ V češki literaturi (prim. Kocourek 1991: 97–98) se v smislu širše terminologizacije govori o eno- ali večstrokovnih terminih. Enostrokovni termini, imenovani tudi preskriptivni termini (Čermák, Blatná idr. 1995: 144), so ožjestrokovno opredeljeni z definicijo in v zvezi z njimi lahko govorimo o ožji terminologizaciji, večstrokovni termini, imenovani psevdopreskriptivni termini, so širše strokovno opredeljeni (tudi z metonimičnimi in metaforičnimi prenosi) in v zvezi z njimi lahko govorimo o širši terminologizaciji.

⁷ Poltermin uporablja v češki literaturi B. Poštoľková (1983: 30).

⁸ V naši novejši jezikoslovni literaturi (Vidovič Muha 2000: 116–117) je poudarjeno, da pri terminologizaciji in determinologizaciji ne gre zgolj za različnosmerni potek pridobivanja oz. izgubljanja določenih lastnosti, temveč gre pri terminologizaciji za poimenovanje posebnega, manj znanega, pri determinologizaciji pa denotat postaja širše/splošneje prepoznaven, zato v svet splošne (neterminološke) leksike prehaja tudi njegov izraz.

⁹ Vir (vabilo Slovesnost na Starem Hrastniku v nedeljo 5. oktobra 2003 ob 15. uri (Pregledna karta Hrastnika)) mi je kot zgled prenosa anatomskega izrazja v splošnejšo rabo posredovala sodelavka I. Šircelj Žnidaršič.

nologizacija že prevladujoča in zato samoumevna, pa se raba spet vzvratno počasi determinologizira in s tem drugotno stilno metaforizira.

Širjenje specializiranega pomenja na različna področja – t. i. široka terminologizacija gre lahko (ponovno) tudi v smer determinologizacije. Stalno stopenjsko obojesmerno prehajanje med terminologizacijo in determinologizacijo je še posebno eksplicitno pri glagolih kot glavnih usmerjevalnikih in organizatorjih sporočanega v različnih tipih besedil: *absorbirati vlago/pline/svetlobo/kisik* (fiz.) > *Tržišče ni absorbiralo vse industrijske proizvode* (pren.), *Mesta so absorbirala vse podeželsko prebivalstvo*, in še: *absorbicija železa/vitaminov/energij/svetlobe* : *absorbicija ciljnega trga*; *adoptirati (posvojiti) otroka* > *Domačini priseljencev niso adoptirali* (pren.); *akcentuirati besede* (jezikosl.) > *Vulgarnost v svojem delu premočno akcentuirajo* (pren.); *aklimatizirati*: *Aklimatizirala je sobne rastline na nekurjene prostore* > *V novem kraju so se dobro aklimatizirali 'vživeti se, znajti'*; *aranžirati skladbo* (muz.) > *aranžirati darilo/izložbo*; *akumulirati kapital* (ekon.) > *Akumulirajo moč, energijo in sredstva*; *alimentirati otroke* (pravn.) > *alimentirati investicijske sklade iz amortizacije* (pren.), *blokirati tekoči račun* (fin.) > *blokirati cesto*, *evidentirati dinamiko prodaje* > *evidentirati dopis* (adm.), *kanalizirati reko* (teh.) > *kanalizirati družbene interese* (publ.), *kapitalizirati obresti* (fin.) > *kapitalizirati prihranke* (ekon.) > *kapitalizirati obrt*, *profilirati brus* (teh.) > *profilirati raziskovalne ustanove* ipd.

Pri nekaterih primerih je pogosta aktualizirana raba zabilasla smer /de/terminologizacije, npr. *aretirati veliko ljudi* – *aretirati magnetno iglo* (teh.), *normirati cene* – *normirati knjižni jezik* (jezikosl.), *normirati izdelek* (teh.). Primeri z *absorbirati* (v Fidi je 512 primerov) dokazujejo, da je težišče današnje rabe še vedno na širši terminologizaciji in da je determinologizacija glede na pogostnost pravih terminoloških zvez, z zgornjimi primeri, v začetnih stopnjah in največkrat samo nakazana s primeri kot *Mirovna gibanja niso mogla absorbirati šoka*, *Dvomilijonski trg lahko absorbira samo omejen obseg proizvodnje*, *Družbeni sistem absorbira spremembe in konflikte*, *absorbirati znanje in tehnologijo*, *Estetska praksa je absorbirala teorijo*, *Umetnik je absorbiral kubizem in konstruktivizem v obliko*, *Sonce nas bo absorbiralo in bomo izpuhteli*, *Francija je absorbirala veliko intelektualnih energij*, *Bančni sistem bi brez težav absorbiral predvideno devizno kupnino za Tam*, *absorbirati spretnosti in moč sovražnika*, *Ruski trg absorbira 600 avtobusov letno*, *Vrednost je absorbirala jamstvo več posojilodajalcem*. V besedilnih korpusih so v smislu širše terminologizacije ali determinologizacije povedna še razmerja pri *akumulirati* (*akumulirati kapital/zaloge/bogastvo/denar/vrednost tujih vlaganj/prihranke/devizne rezerve/dobrine* (ekon.) : *akumulirati vodo/toploto/energijo/moč* (fiz.) : *akumulirati relevantna dejstva/kazni/spomin/zgodovino/razum/izkušnje/izročilo/znanje*), *aranžirati* (*aranžirati popevke/pesmi/muziko/komad/spored/salso* (muz.) : *aranžirati darilca/nagrade/cvetje/izložbo/jurčke z jajcem*), *blokirati* (*blokirati trgovino/račune/dolg* (fin.) : *blokirati vstop/operativno sposobnost policije/kritičnost javnosti*), *kanali-*

zirati (kanalizirati vodo/rečni tok (teh.) : kanalizirati manko ideološke identitete v delo, kanalizirati dobičke v nogavice, Agresivnost se je kanalizirala na obtoženca, kanalizirati zasluge k skupnosti, Veselje do življenja je kanaliziral skozi umetnost), normirati (normirati volitve : normirati stroške (prevladujoča pogostnost)) ipd.

1.3.2 Eksklicitni besedilni vpliv pri glagolih – glagolom, za katere je tipična širša terminološka raba, vezavnost zoža oz. (terminološko) specializira določene pomene pri npr. *abstinirati glasovanje, balirati železne odpadke/hmelj/krmo/seno, blefirati veselje, diplomirati/magistrirati/doktorirati zgodovino* (še vedno pogostejša uporaba *diplomirati iz zgodovine/na zgodovini*), *džezirati na trobento, fikcionalizirati pot, misijonariti vero in vrednote, pamfletirati dogodke, snifati heroin*.

2 Poudarjeni skladenjskobesedotvorni vidik s posledično normativno-stilno obravnavo

2.1 Novi potencialni besednozvezni (prevladujejo skupi in sestave) in tvorjeni pomeni

Razmerje *nove besedne zveze – nove tvorjenke* s eksplicitnejšo povezavo skladenjskopomenskega in skladenjskobesedotvornega področja opozarja tudi na različne stopnje leksikaliziranosti. V pomensko novi besednozvezni enoti nova skladenjskopomenska kombinacija besed spremeni pomenskosestavinsko zgradbo ene ali več vključenih besed in s tem povzroči določeno stopnjo pomenske trdnosti oz. zlitosti v smeri leksikalizacije, največkrat v smislu skupa ali sklopa – opomenjanje aktualne povezovalne vsebinske lastnosti, ki se vzpostavi med izbranimi denotatoma, v pomensko sestavino vzpostavi vzajemno vsebinsko in predstavno povezavo med besedama.

Nova zveza z novo skladenjskopomensko kombinacijo sestavin spremeni pomenskosestavinsko zgradbo vsaj ene od podstavnih besed v jedru ali prilastku besedne zveze (skup) in ji tako da nov skladenjski pomen, npr. *agresiven v agresivno zdravljenje, drsen v drsno striženje, nizkopodni v nizkopodni avtobus, tarčni/ciljni v tarčna celica, tarčna DNA, tarčna javnost, tarčna skupina; ciljna publika, ciljna skupina* (po Fidi je razmerje rabe *ciljna skupina* (110) : *tarčna skupina* (23)), *hiter/počasen v hitra (pre)hrana* (pogosta raba) : *počasna (pre)hrana* (zelo redka/izjemna raba, kar dokazuje, da se raba ne ozira na sistemskost razmerij), *kultura v tkivna kultura, naboj v pozitivnilčustvenostni naboj, okno v pogovorno okno* (rač. absolutno prevladujoča zveza), *vhodlizzhod v datotečni vhodlizzhod, tipka vhodlizzhod, serijski vhodlizzhod, izbira v tipka izbira, halo v predplačni halo* ipd.

Pogosta oz. kar zelo intenzivna uporaba sproži tudi veliko novih besednih zvez (z vidika pomenskosestavinskosti pretežno skupov in sklopov), tudi istopomenskih zgradbenih različic, npr. metaforična raba besede *mrk* je prešla v metaforični pomen v zvezah *električnilektro mrk, politični mrk, mobilniltelefonski mrk, internetov/ internetni mrk, računalniški mrk, elektronski mrk, bankomatski mrk, devizni mrk,*

miselni mrk, domišljjski mrk, televizijski/radijski/medijski mrk, mrk obveščnosti : informacijski mrk, civilizacijski mrk (čeprav v rabi še vedno prevladuje osnovni ustaljeni astronomski pomen Sončev/sončni mrk in Lunin/lunin mrk); osnovno-pomenska oz. izhodiščna raba besede medijski, ki lahko povzroči metaforično rabo in posledično metaforični pomen zvez kot Nixona je spodnesel medijski puč, Lotil se ga je medijski maček, Šlo je za medijski atentat na tri nastopajoče kolege, Kar nekaj znanih imen dela v medijski izolaciji, Kljub medijskemu plazu se je obdržal, Bil je deležen medijskega linča, Ima veliko medijsko težo.

2.1.1 Z vidika pomenskosestavinske zgradbe

Skladenjska pomena sestavin navadno ostajata znotraj izhodiščnopomenske razpoznavnosti in zato tudi celotna besednozvezna enota na ravni sestave, npr. *azilni dom, solatni bar, tajska masaža, elektronski denar, dodana vrednost, trans-evropski prevoz, transevropske povezave, trovratna limuzina, zaščitni faktor, funkcionalna pismenost, stopniščni vzpenjalec; potapljanje na dah, davek na dodano vrednost* ipd.

2.1.1.1 Pomenski prenosi z vidika pomenske in poimenovalne vloge

Pomenski prenosi so lahko omejeni na leksikalno metaforo z metaforičnim pomenom v poimenovalni/terminološki vlogi in tudi v leksikalizirano stilni (neterminološki) vlogi v smislu novih splošno uporabnih in splošno razumljivih izrazov (Vidovič Muha 2000: 143).

Metonimizacija ali metaforizacija v jedru ali prilastku besedne zveze izraža večjo pomensko trdnost/zlitost, navadno v smislu skupa: *genska banka, hčerinsko podjetje, pisemska bomba, elektronski denar, snežna deska, hitra (pre)hrana, ledeni čaj, plesnilfilmski maraton, presežni delavec, telefonski predal, telefonska tajnica, poletna/enodnevna delavnica, transevropske mreže; z metonimijo v desnem prilastku v gong popularnosti, delavci na čakanju.*

Metonimizacija ali metaforizacija v jedru in prilastku lahko izraža že popolnoma leksikalizirane večbesedne enote tipa *čip kartica, bar koda, črna koda, siva ekonomija, računalniška maska, zelene baretke, topla greda, črna luknja* ipd.

2.1.2 Raba besednozveznih različic glede na tehnološki in siceršnji družbeni razvoj

Aktualizirano poimenovalno sledenje tehnološkemu in celostnodružbenemu razvoju povzroči soobstoj tudi isto- in podobnopomenskih besednih in besednozveznih različic tipa *nabiralnik* (še vedno prevladuje izhodiščni pomen), v zadnjih treh desetletjih še največ v soodvisni povezavi z razvojem elektronike in računalništva: *nabiralnik – poštni nabiralnik – elektronski poštni nabiralnik / e-poštni nabiralnik – elektronski nabiralnik; strežnik, internetov/internetski/internet strežnik, mrežnilomrežni strežnik; iskalnik po internetu / iskalniki na internetu / internetni iskalnik; inflacijski črv : računalniški črv, spletni črv, internetni črv,*

virusni črv, hekerski črv; računalniški (programski) hrošč / računalniški hrošč / programski hrošč, milenijskiltisočletni hrošč; televoting – telefonsko glasovanje – teleglasovanje ipd.

Prevladuje zveza, ki je tudi skladiščno najobičajnejša, npr. *deskarji po internetu* z različicami *deskarji interneta*, *deskarji na internetu*; in še *odsurfati na medmrežje*. Glede na trenutne družbene težnje in interese je moderno npr. *tlakovati s tratniki* ipd.

2.1.3 Tvorjeni pomeni

Težnja po ekonomičnosti se izraža tudi s težnjo po enobesednem poimenovanju, kar postavlja v ospredje tudi skladiškokobesedotvorni vidik: *voznik avtobusa* – *avtobusar*, *daljinski upravljalec* (v Fidi samo *-ec*) – *daljinec*, *digitalni fotoaparati* – *digitalec*, *boljši trg* – *boljšak*, *vojak civilist* – *civilnik* (Fida, 8), *faraonska mravlja* – *faraonka*, *pristopna cena* – *pristopnina*, *spletna stran* – *spletnica*, *tatarski biftek* – *tatarec*, *kdor ima dvopredmetni študij* – *dvopredmetnik* ipd.

Sicer pa se iz neistodobnih pojavitev različnih istopomenskopodstavnih tvorjenk da sklepati samo to, da vsak pomen oz. leksem teži tudi po čim večjih izrazijskih tvorbenih zmožnostih (> nakazuje samo smer tvorbenih širitev), npr. *analizirati*, *analiza* (SSKJ) > *analizant*, *analiziranec*, *testirati* > *tester* (naprava, človek), *citirati* (SSKJ) > *citiranec*, *citiranost*, *treti* > *trelec za orehe*; *akcent* (SSKJ) > *akcentirati*, *akvarel* (SSKJ) > *akvarelirati*, *tabu* > *tabuizirati*, (računalniški) *hrošč* > *razhroščiti* (kodo), *klik* > *klikati*; *adrenalin* (SSKJ) > *adrenalinec*, *adrenalinski*, *telo* > *teliran* ('skrojen po telesu', *teliran suknjič*), *trava* ('mamilo') > *travar* ('uživalec mamil'), *gong* (popularnosti) > *gongovec* (trikratni *gongovec*), *tartuf* (SSKJ) > *tartufar*, *sto* > *stotin* ('denarna enota'), *totalitarizem* (SSKJ) > *totalitarnež*; *aktualen* (SSKJ) > *aktualka*, *aktualističen* (SSKJ) > *aktualist* (Aktualist svojo zgodbo živi, literat pa ne) ipd.

Poleg čisto stilnih priponskoobrazilnih tvorjenk *abiotičen* (SSKJ) > *abiotski* (dejavniki/povzročitelji/faktorji; v Fidi) je tvorjenost lahko družbenoaktualno povedna, npr. *dekan* (SSKJ) > *dekanja*, *dojenček* (SSKJ) > *dojenčica* (Fida, 9), lahko kaže tudi na določeno trdnost in razširjenost določene predmetnosti in pojavnosti, ki brez dvoumnosti omogoča tvorbene različice poimenovanj, npr. *miška* > *miš* (v računalništvu). Primer za elegantno sistemsko rešitev je (bil) npr. *igličar* ('tiskalnik') nasproti *iglavec* ('drevo').

Obsežnejše besedotvorne skupine: *avtodvigalo*, *avtoalarm*, *avtošport*, *avtodvigalo*, (*otroški*) *avtosedež*, *avtodom* (tudi *avtomobilski bivalnik*); *biohrana*, *biomedicina*, *bioterapija*, *biovreme*, *biokolendar*; *demoposnetek*, *demoscena*, *demoverzija*, *demotrak*, *demokaseta*, *demoprogram*, *demospored*, *demostran*, *demotehnolog*; *deloholik*, *teveholik* (skratka vse vrste *-holikov*), *telebanka*, *telekino*, *telekonferenca*, *telemedicina*, *telenovela*, *telnet*, *multikino*, *femidom*, *podatkomanija*, *testomanija* (Podatkomanija in testomanija postajata boleznii slovenskih šol) ipd.

Potrjeno je, da intenzivna popularizacija določenega predmeta oz. pojava povzroči in omogoči tudi razvoj vseh besedotvornopomenskih zmožnosti pri poimenovanju, npr. (*pre*)rolati, rolanje, rolar, rolerji; rafting, raftati, raftanje, raftar ipd.

2.1.3.1 Nove ali na novo uvajane tvorjenke (z najpogostejšimi besedotvornimi pomeni)

Takoj za besedotvornim pomenom dejanja (De) je za sporočilnost pomemben vršilec dejanja oz. nosilec dejanja (Vd/Nd). Dejanje (De) in vršilec (Vd) sta vzajemno vzročno-posledično povezana, zato se pri isti besedotvorni podstavi z istim priponskim obrazilom izločujeta. Orodje in sredstvo dejanja (Od, Sd) sta v neposredni povezavi z dejanjem. Če vršilec in povzročitelj dejanja (Vd, Pvd) izražata izvor dejanja, pa sredstvo in orodje dejanja (Sd, Od) označujeta osnovno spremno pomagalo pri dejanju, mesto dejanja (Md) pa okoliščino dejanja. Smiselna besedotvornopomenska povezanost med naštetimi besedotvornimi pomeni je posledično izražena s pogostejšo uporabo (izglagolskih) tvorjenk s tovrstnimi besedotvornimi pomeni: *anoreksičarka/shiranka*, *balirka* (škripanje balirke), *barmanka*, *homeopatka*, *lepljivka* ('goba': maslene lepljivke, bolj znane kot maslenke), *nacionalka* (urednik športa na nacionalki), *tračarka* (televizijska tračarka), *očividka*, *oprostilka* (z oprostilko /oprostilno sodbo/ v žepu), *rejverka*, *rolarka*, *sentimentalka* (starinska sentimentalka), *pričevalka* (za osebo in predmet), *tangice*, *socialka*, *tekstopiska*, *zvrnjenka* (riževa zvrnjenka s piščancem); *debeluharica*, *dolgoprogašica*, *malčica* (kategorija malčic), *čevapčičarnica*, *pokuševalnica* (pokuševalnice vin), *potrošnica*; *svobodnjakinja*; *omrežnina* (v okviru računa za elektriko plačati omrežnino), *priključnina* (priključnina na internet v kabelskem omrežju), *pristopnina* (pristopnina za simpozije), *ležarina* (ležarina v bolnici); *digitalce* (Fotografije, posnete z digitalcem, nikoli ne zbledijo), *dopingiranec*, *filmoljubec*, *izkopavalec*, *ohranjevalec* (ohranjevalci tradicije), *oponaševalec*, *presnojedec*, *trdorokec* (veljati za trdorokca), *vzpenjalec* (stopniščni vzpenjalec); *bejevec/cejevec* (iz šolskega žargona), *poptejevec*, *sazujevec*, *tevejevec*, *cede* (izdati štiri cedeje), *pece* (peceji), *teve* (teveji); *baletnik*, *brkljalnik* (na domači strani internetnega brkljalnika), *brskalnik* (sodobni brskalnik internet explorer), *čitalnik* (način odpiranja vrat – kartico približate čitalniku), *iskalnik*, *gledališčnik*, *kemoterapevtik* (zdraviti s kemoterapevtiki), *kolenčnik* (za obiranje si priskrbeti kolenčnike), *nabiralnik* (elektronski nabiralnik), *opernik*, *predvajalnik* (digitalni predvajalnik glasbe s funkcijo snemanja), *strežnik* (strežniki Microsoft IIS); *pornič*, *mobič*, *krimič*; *deskar* (računalniki uporabnikov in deskarjev), *svetilnikar*, *svobodnjak*, *smešnež*, *diler*, *luzer*, *dešifrator*, *marketingar* (novodobni marketingarji); *blokator* (zdravilo); *kavomat* (prodreti kavomati), *parkomat* (parkomati, postavljeni v ulici), *videomat* (videomat z najnovejšimi videokasetami); *frend*, *multikino* (ljubljski multikino kolosej), *šejk* (jagodni šejk v širokih kozarcih z nabodali); *bleščilo* (šminka z bleščilom), *zalagališče* (zalagališče elit); dejavnost na -stvo:

liderstvo, debaterstvo (ukvarjati se z debaterstvom), *travestitstvo, vedejevstvo* (opravljati vedejevstvo).

2.1.3.1.1 Pri samostalniških tvorjenkah občutno prevladuje nezaznamovano obrazilo *-nje*, tudi zato, ker dopušča in omogoča izpeljavo iz največ različnih glagolskih tvorjenk, ki prevladujejo v današnji rabi. Pri prevzetih besedotvornih podstavah pa je najpogostejše priponsko obrazilo *-(a)cija*, tudi zaradi pogostega besedotvornopomenskega prehoda iz pojavnosti (De – dejanje) v predmetnost (Pd – predmet dejanja). Novejši tipi izglagolskih samostalniških tvorjenk iz različnih socialno-funkcijskih besedil so izkazani v besednih zvezah in povedih: *Neokusni vzgibi, iz katerih to angleženje izvira, odpreti najbolj urejen park za deskanje na snegu v Sloveniji, Med dirigiranjem in taktiranjem je pošastna razlika, fotkanje za Sobotno prilogo kar pri njem doma, spodbujati kompostiranje organskih odpadkov, odvozlanje lastninskega vozla, prepovedati rejvanje, poznati prenajedanje in načrtno stradanje, proti prerjavenju pločevine, umreti zaradi predoziranja, delno predrugačenje slogovnih in zvrstnih oznak, podomačevanje pisave, posamostaljenje, poglagoljenje, poprislovljenje, popridevljenje, Nedeljsko letenje, ki ni bilo podobno lagodnemu poletavanju, nekatera vprašanja poknjiževanja in razknjiževanja zemljepisnih lastnih imen, množično razkisljenje knjig v Centru za ohranjanje knjig v Leipzigu, kreniti po poti samoraznarodovanja, samorazorožitev Irske republikanske armade; medijski linč, bankomatski mrk, Višina odkosa naj bo samo pet centimetrov, rezultati predpisa na obe univerzi in srednji šoli; vztrajati pri azijanizaciji, Dehidracija usodno vpliva tako na fizične kot na umske sposobnosti, liposukcija kot metoda, država v tranziciji; Slogovna demontaža slovenščine poteka pod peresi izrazitih vizualcev; po analogiji z olimpijada tudi cvičkijada v Križankah, udeleževati se salamijad; s predplačnim halojem ne veliko zaostajati; televoting kot nova slovenska modna muha; stanje, slovnično izraženo s povedkovimi določili v skladenjski podstavi, izražajo tvorjenke kot *mizerija* (prava ciganska mizerija na kvadrat), *podatkomanija, testomanija* (podatkomanija in testomanija kot bolezni slovenskih šol).*

2.2 Normativno-stilni vidik

Poimenovalne zmožnosti se morajo jezikovnosistemsko umestiti in opredeliti. Raba dopušča osmišljeno izbiranje s sprejemljivo praktičnostjo v smislu, da vse, kar ni na silo, je bolj zdravo (v oklepajih je število pojavitev): *akvaplaning* (SSKJ, v Fidi (6)) nasproti *akvaplan* (Fida (1)) v *Na mokrem cestišču nastopi akvaplaning, dumping* (39) nasproti *damping* (11) v *Napovedali so dumping z žitom, alkohol* (SSKJ) : *alko* (Fida) ipd.

Pri sprejemanju nove predmetnosti in pojavnosti je jezikovnorazvojno samo-umeven soobstoj poimenovalnih različic oz. vsaj dvoje rabe, npr. *skener* (111) : *optični čitalnik* (31), *displej* (19) : *prikazovalnik* (56), in tvorbenih različic, npr. *favlatilfavlirati* (igralca), *slovenizirati/sloveniti* (pisavo/imena), *perfekcionizirati/perfekcionirati* (vlogo), *trotl boben / trotlboben* 'elektronska naprava', *kratko-*

metražnik (SSKJ) / kratkometražec, neodvisnež/neodvisnik, krmilnik/krmilka (pog) ipd.

Ustrezne normativno-stilne opredelitve zahteva obsežen prodor aktualnega pogovarjalnega oz. praktičnosporazumevalnega jezika oz. besedja v različnih časopisnih in reklamnih besedilih, npr. *blago (ž-) biti v akciji, nabirati kilograme, etiketirati dejanje, bildati lastno samoprevaro, se rahlo zmejkapirati, Direktor Simobila je hitro odmobitelal v pozabo, Tega fanta bo zagotovo znogirala, Fant je totalka zmeden : Bila je čista totalka; trubar 'bankovec za deset tolarjev', truga 'prtlačnik na strehi avtomobila'* ipd.

3 Sklep

Nova predmetnost in pojavnost se opomenjata v novih poimenovanjih, ki lahko omogočajo nove pomenskoskladenjske in besedotvornoskladenjske vloge v različnih tipih besedil oz. besedilnih/besednih enotah. Soodvisno spreminjanje predmetnosti/pojavnosti oz. vsebin/lastnosti in pomenov s poimenovanji potrjuje ugotovitve:

1. soobstoj tudi isto- in podobnopomenskih besednih in besednozveznih različic je z vidika razvojne živosti in aktualnosti jezika nekaj povsem samoumevnega;
2. pri opomenjanju novih vsebin in lastnosti so osnovni vir novih poimenovanj oz. izrazov pomenski prenosi (metonimični in metaforični) v leksikalizirani (navadno terminološki) vlogi in v zgolj besedilni stilni vlogi;
3. hiter razvoj strok, pojavljanje novih in intenzivna interdisciplinarnost strokovnih vsebin pospešujejo vzporedna procesa terminologizacije in determinologizacije;
4. pri sprejemanju novega besedja je nujna jezikovnosistemska umestitev in osmišlitev z ustrežno normativno-stilno opredelitvijo;
5. glede na veliko raznolikost in razširjenost strok je znotraj obstoječih zvrstnih oznak nujna natančnejša besedilnotipska opredelitev, ki bi natančneje označevala tudi določeno plast vključenega besedja.

Viri in literatura

- František ČERMÁK, 1997: Czech National Corpus: A Case in Many Contexts. *International Journal of Corpus Linguistics* 2/2. 181–197.
- František ČERMÁK, 2001: Substance of Idioms: Perennial Problems, Lack of Data or Theory? *International Journal of Lexicography* 14/1. London: Oxford University Press. 1–20.
- Delo 2001, 2002, let. 43, 44. S prilogami: *Dom* 2001, 2002, let. 9, 10, *Polet* 2002, let. 1, *Ona* 2001, 2002, let. 3, 4, *Vikend* 2001, 2002, *Delničar* 2001, 2002. Ljubljana: Delo d. d.
- Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 251–269.

- Vojko GORJANC, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Jezikoslovni zapiski*. Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, 2001, 2002, let. 7, 8. Ljubljana: ZRC SAZU.
- R. KOCOUREK, 1991: *La langue française de la technique et de la science*. Wiesbaden: Brandstetter Verlag. 137–157.
- Svatava MACHOVÁ, 1995: Terminografie. *Manuál lexikografie*. Praha: Nakladatelství H&H. 137–157.
- Mladina*, 2001, 2002. Ljubljana: Mladina časopisno podjetje d. d.
- Hinko MUREN, 1989: *Priročnik Steve*. Ljubljana: Fakulteta za strojništvo.
- Naša žena*. Prva slovenska ženska in družinska revija, 2001, 2002, let. 61, 62. Ljubljana: Delo d. d.
- France NOVAK, 1998: Večpomenskost in strokovno izrazje. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov*. Ur. M. Humar. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 113–117.
- Nova revija*. Mesečnik za kulturo, 2001, 2002, let. 20, 21. Ljubljana: Nova revija.
- Běla POŠTOLKOVÁ, 1983: *O české terminologii*. Praha: Academia.
- Proteus*, 2001, let. 64. Ljubljana: Delo d. d.
- Slobodan SIMIČ, 1993: *Pojmovnik računalniških komunikacij*. Ljubljana: Inštitut za komunikacije in informatiko.
- Slavistična revija*. Časopis za jezikoslovje in literarne vede, 2001, 2002, let. 49, 50. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) 1–5, 1970–1991*. Ljubljana: SAZU in DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19. 273–279.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 23–41.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1988: Nekateri jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. *24. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. B. Pogo-relec. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–91.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1993: Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1. 161–192.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Zdravje*, 2001, 2002, let. 23, 24. Ljubljana.

Spletni strani

- Korpus slovenskega jezika Fida* – <http://www.fida.net>
Nova beseda – http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html

FUNCIJSKA ČLENITEV JEZIKOVNE RESNIČNOSTI

